

Janusz Lewiński

Pokrzywdzony w postępowaniu w sprawach o wykroczenia

Palestra 48/11-12(551-552), 139-145

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

POKRZYWDZONY W POSTĘPOWANIU W SPRAWACH O WYKROCZENIA

W aktualnym stanie prawnym postępowanie w sprawach o wykroczenia normuje ustawa z 24 sierpnia 2001 r. – Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia (Dz.U. Nr 106, poz. 1148 i z 2003 r. Nr 109, poz. 1031), określana dalej jako k.p.w.

Według art. 25 § 1 k.p.w. pokrzywdzonym jest ten, czyje dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez wykroczenie. Pokrzywdzonym jest więc każdy podmiot (najczęściej osoba fizyczna lub prawna), której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone przez wykroczenie. Naruszenie lub zagrożenie dobru prawnemu danego podmiotu nie czyni z niego pokrzywdzonego, jeżeli było ono pośrednie. Bez znaczenia jest okoliczność, że dany podmiot został poszkodowany w rozumieniu prawa cywilnego. Dobro prawne danego podmiotu z reguły jest, ale nie musi być głównym przedmiotem ochrony. W sprawach o wykroczenia drogowe głównym przedmiotem ochrony jest bezpieczeństwo i porządek ruchu drogowego, a ubocznym zdrowie i mienie uczestników tego ruchu. Osoba, która w wyniku kolizji drogowej doznała lekkiego uszkodzenia ciała, lub której pojazd został uszkodzony przez sprawcę wykroczenia określonego w art. 86 k.w., jest niewątpliwie pokrzywdzonym w rozumieniu art. 25 § 1 k.p.w. Nie może natomiast uważać się za pokrzywdzonego osoba, która uczestnicząc w ruchu drogowym nie może jechać dopuszczalnie szybko, ponieważ inny uczestnik ruchu tamuje lub utrudnia ruch na drodze publicznej lub w strefie zamieszkania (popołniając wykroczenie określone w art. 90 k.w.). Szereg wykroczeń innych niż drogowe również godzi wyłącznie w dobro ogólne. Przykładem może być wykroczenie polegające na żebraniu w miejscu publicznym w sposób natarczywy (art. 58 § 2 k.w.). Jeżeli dane wykroczenie godzi wyłącznie w dobro ogólne, to nikt nie może być nim pokrzywdzonym.

W razie śmierci pokrzywdzonego, prawa które by mu przysługiwały mogą wykonywać osoby najbliższe (art. 25 § 2 k.p.w.). Osoby najbliższe to: małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (art. 47 § 3 k.w.).

Zgodnie z art. 25 § 3 k.p.w. do pokrzywdzonego stosuje się odpowiednio art. 49 § 3 i art. 51 k.p.k. Stosowanie odpowiednio art. 49 § 3 k.p.k. oznacza, że za po-

krzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez wykroczenie lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Zakład ten nie jest pokrzywdzonym a tylko służy mu uprawnienia pokrzywdzonego. Zauważyć należy, że w postępowaniu w sprawach o wykroczenia nie stosuje się art. 49 § 4 k.p.k., a to oznacza, że w sprawach o wykroczenia, którymi wyrządzono szkodę w mieniu instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej, jeżeli nie działa organ pokrzywdzonej instytucji, prawa pokrzywdzonego nie może wykonywać organ kontroli państwowej, który w zakresie swojego działania ujawnił wykroczenie i wystąpił z wnioskiem o ukaranie. Organowi temu służą bowiem uprawnienia oskarżyciela publicznego i występując w tym charakterze ma on możliwość uwzględniania interesów pokrzywdzonego.

Jeżeli pokrzywdzony jest podmiotem mającym jednocześnie uprawnienia oskarżyciela publicznego w danej sprawie, to nie może on w postępowaniu przed sądem występować jednocześnie w obu tych rolach. Wniesienie wniosku o ukaranie przez organ uprawniony do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w danej sprawie powoduje, że sąd o terminie rozprawy (lub posiedzenia) w takim wypadku powiadomi go jako stronę, a nie jako pokrzywdzonego, który jako strona może działać wyłącznie jako oskarżyciel posiłkowy.

Stosowanie odpowiednio art. 51 k.p.k. oznacza, że:

1) za pokrzywdzonego, który nie jest osobą fizyczną, czynności procesowych dokonuje organ uprawniony do działania w jego imieniu,

2) jeżeli pokrzywdzony jest małoletni lub ubezwłasnowolniony całkowicie lub częściowo, prawa jego wykonuje przedstawiciel ustawowy lub osoba, pod której stałą opieką pokrzywdzony pozostaje,

3) jeżeli pokrzywdzonym jest osoba nieporadna, w szczególności ze względu na wiek lub stan zdrowia, jego prawa może wykonywać osoba, pod której pieczęą pokrzywdzony pozostaje.

Art. 25 § 4 k.p.w. stanowiąc, że pokrzywdzony może działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego lub zamiast niego, ma na względzie pokrzywdzonego jako oskarżyciela posiłkowego:

1) ubocznego – jeżeli złoży oświadczenie (o którym mowa w art. 26 § 3 k.p.w.), że będzie działał obok oskarżyciela publicznego,

2) konkurencyjnego – jeżeli w sprawie o wykroczenie ścigane na żądanie pokrzywdzonego wniesie samodzielnie wniosek o ukaranie,

3) subsydiarnego – jeżeli w sprawie o wykroczenie inne niż ścigane na żądanie pokrzywdzonego wniesie samodzielnie wniosek o ukaranie w wypadku, o którym mowa w art. 27 § 2 k.p.w.

Pokrzywdzony może więc działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego wyłącznie jako oskarżyciel posiłkowy uboczny, a zamiast oskarżyciela publicznego – jako oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny lub subsydiarny, a także jako oskarżyciel posiłkowy uboczny w wypadku, gdy oskarżyciel publiczny odstąpi od oskarżenia (odstąpienie to nie wiąże sądu).

Jeżeli pokrzywdzony chce działać jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego obok oskarżyciela publicznego, to musi w terminie 7 dni od zawiadomienia go przez oskarżyciela publicznego o przesłaniu do sądu wniosku o ukaranie oświadczyć, że będzie działał obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy (art. 26 § 1 i 3 k.p.w.). Termin ten jest terminem prekluzyjnym (nieprzywracalnym).

Każdy ujawniony pokrzywdzony, zawiadomiony przez organ prowadzący czynności wyjaśniające, że czynności te nie dostarczyły podstaw do wniesienia wniosku o ukaranie, może samodzielnie wnieść wniosek o ukaranie jako oskarżyciel posiłkowy subsydiarny.

Zgodnie z art. 55 § 3 k.p.k., którego stosowanie odpowiednio przewiduje art. 27 § 5 k.p.w., w wypadku wniesienia przez pokrzywdzonego samodzielnie wniosku o ukaranie (jako oskarżyciel posiłkowy subsydiarny), inny pokrzywdzony tym samym czynem może aż do rozpoczęcia przewodu sądowego na rozprawie przyłączyć się do postępowania (jako oskarżyciel posiłkowy uboczny).

Art. 26 § 5 k.p.w. nakazuje stosowanie odpowiednio art. 56 k.p.k. Oznacza to, że sąd może ograniczyć liczbę oskarżycieli posiłkowych (ubocznych) występujących w sprawie, jeżeli jest to konieczne dla zabezpieczenia prawidłowego toku postępowania. Ograniczenie to polega na tym, że sąd orzeka, iż oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, gdy bierze w nim już udział określona przez sąd liczba oskarżycieli. Na postanowienie sądu o ograniczeniu liczby oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie zażalenie nie przysługuje.

Zgodnie z art. 56 § 4 k.p.k. (w zw. z art. 26 § 5 k.p.w.) oskarżyciel posiłkowy, który nie bierze udziału w postępowaniu, ponieważ sąd ograniczył liczbę oskarżycieli posiłkowych występujących w sprawie, może przedstawić sądowi na piśmie swoje stanowisko w sprawie w terminie 7 dni od daty doręczenia postanowienia.

Pokrzywdzony staje się oskarżycielem posiłkowym ubocznym przez sam fakt złożenia oświadczenia, że będzie działał obok oskarżyciela publicznego lub posiłkowego subsydiarnego jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny). Sąd nie może tego oświadczenia nie przyjąć. Zgodnie jednak z art. 56 § 2 k.p.k. sąd nie tylko może, ale musi orzec, że oskarżyciel posiłkowy nie może brać udziału w postępowaniu, jeżeli stwierdzi, że nie jest on osobą uprawnioną albo oświadczenie o przystąpieniu do postępowania złożone zostało po terminie. Oskarżyciel posiłkowy nie jest osobą uprawnioną wówczas, gdy nie jest osobą pokrzywdzoną lub osobą mogącą wykonywać jego prawa. Termin do złożenia przez pokrzywdzonego oświadczenia, że będzie działał obok oskarżyciela publicznego lub oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny), jest terminem prekluzyjnym, a więc nieprzywracalnym. Na postanowienie, w którym sąd orzekł, że oskarżyciel posiłkowy uboczny nie może brać udziału w postępowaniu zażalenie nie przysługuje. Odstąpienie oskarżyciela posiłkowego ubocznego od oskarżenia nie tamuje rozpoznania sprawy (art. 28 § 2 k.p.w.). W razie odstąpienia od oskarżenia nie może on ponownie przyłączyć się do postępowania (art. 57 § 1 k.p.k. w zw. z art. 28 § 2 k.p.w.).

Pokrzywdzony może samodzielnie wnieść wniosek o ukaranie w sprawie o każde wykroczenie ścigane na żądanie pokrzywdzonego. Wnosząc wniosek o ukaranie wnosi go jako oskarżyciel posiłkowy (konkurencyjny) i uzyskuje tym samym status strony. Może jednak z prawa tego nie skorzystać i powiadomić o popełnieniu wykroczenia organ uprawniony do występowania w tych sprawach w charakterze oskarżyciela publicznego (powiadomienie to jest jednoznaczne z żądaniem ścigania) – zachowując status pokrzywdzonego i nie pozbawiając się prawa do wstąpienia do postępowania w charakterze oskarżyciela posiłkowego ubocznego ani prawa do wniesienia samodzielnie wniosku o ukaranie, jeżeli nie wniesie go powiadomiony organ.

Zauważyć należy, że pokrzywdzony może cofnąć żądanie ścigania aż do momentu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie, oraz że w razie cofnięcia żądania ponowne jego złożenie jest niedopuszczalne (art. 6 § 3 k.p.w.).

W sprawach o wykroczenia inne niż ścigane na żądanie pokrzywdzonego, pokrzywdzony może samodzielnie wnieść wniosek o ukaranie jako oskarżyciel posiłkowy (subsydiarny) tylko wówczas, gdy w ciągu miesiąca od powiadomienia o wykroczeniu organu uprawnionego do występowania w tych sprawach w charakterze oskarżyciela publicznego nie zostanie zawiadomiony o wniesieniu przez ten organ wniosku o ukaranie albo wcześniej zostanie powiadomiony przez ten organ, że nie wystąpi on z wnioskiem o ukaranie (art. 27 § 2 k.p.w.).

Zarówno w sprawach o wykroczenia ścigane na żądanie pokrzywdzonego, jak i w sprawach o inne wykroczenia może się zdarzyć, że wniosek o ukaranie wniesie zarówno pokrzywdzony (jako oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny lub subsydiarny), jak i organ uprawniony do występowania w danych sprawach w charakterze oskarżyciela publicznego. W takim wypadku złożenie wniosku o ukaranie przez pokrzywdzonego traktuje się jako oświadczenie pokrzywdzonego, że będzie on działał obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny).

Art. 27 § 4 k.p.w. zobowiązuje prezesa sądu do zawiadomienia właściwego oskarżyciela publicznego o wniesieniu przez pokrzywdzonego wniosku o ukaranie zarówno wtedy, gdy złożył go jako oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny, jak i wtedy, gdy złożył go jako oskarżyciel posiłkowy subsydiarny. Jeżeli właściwy oskarżyciel publiczny w ciągu 14 dni od otrzymania zawiadomienia sam wniesie o ten sam czyn tej samej osoby publiczny wniosek o ukaranie, złożenie przez pokrzywdzonego wniosku o ukaranie traktuje się jako złożenie oświadczenia, że będzie on działał obok oskarżyciela publicznego jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny).

Odstąpienie oskarżyciela posiłkowego konkurencyjnego lub subsydiarnego od oskarżenia powoduje umorzenie postępowania (art. 28 § 1 k.p.w.). Sąd umarza postępowanie również w wypadku, gdy tego rodzaju oskarżyciel posiłkowy nie stawi się na rozprawę bez usprawiedliwienia. Niestawiennictwo to uważa się za odstąpienie od oskarżenia (art. 29 § 2 k.p.w.). W razie odstąpienia oskarżyciela posiłkowego subsydiarnego od oskarżenia, oskarżyciel posiłkowy uboczny traci swoje prawa.

Zarówno pokrzywdzony, jak i oskarżyciel posiłkowy (każdy) może korzystać z pomocy jednego pełnomocnika, którym może być adwokat, radca prawny, a w wypadku, gdy pokrzywdzonym jest instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, także pracownik tej instytucji lub jej organu nadrzędnego (art. 30 § 1 k.p.w.). Zgodnie z art. 30 § 2 k.p.w. do pełnomocnika stosuje się odpowiednio art. 22 i 23 tegoż kodeksu oraz art. 83, 84, 86 § 2 i art. 89 k.p.k.

Stosowanie tych przepisów odpowiednio oznacza, że:

1. W wypadku, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości, to pokrzywdzonemu i oskarżycielowi posiłkowemu, jeżeli nie mają pełnomocnika z wyboru, wyznacza się na ich wniosek pełnomocnika z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykażą, że nie są w stanie ponieść kosztów pełnomocnika bez poważnego uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. Sąd może cofnąć wyznaczenie pełnomocnika, jeżeli okaże się, że nie istnieją okoliczności, na podstawie których go wyznaczono.

2. Pełnomocnika z urzędu wyznacza prezes sądu właściwego do rozpoznania sprawy.

3. Pełnomocnika ustanawia pokrzywdzony oraz oskarżyciel posiłkowy. Pełnomocnictwo może być udzielone na piśmie lub ustnie do protokołu organu prowadzącego postępowanie (pokrzywdzony może ustanowić pełnomocnika także w toku czynności wyjaśniających).

4. Ustanowienie pełnomocnika lub wyznaczenie pełnomocnika z urzędu uprawnia go do działania w całym postępowaniu, nie wyłączając czynności po uprawomocnieniu się orzeczenia, jeżeli nie zawiera ograniczeń.

5. Wyznaczenie pełnomocnika z urzędu nakłada na niego obowiązek podejmowania czynności procesowych do prawomocnego zakończenia postępowania. Jeżeli jednak czynności należy dokonać poza siedzibą lub miejscem zamieszkania pełnomocnika, prezes sądu, przed którym ma być dokonana czynność, na uzasadniony wniosek dotychczasowego pełnomocnika wyznacza dla dokonania tej czynności innego pełnomocnika spośród miejscowych adwokatów lub radców prawnych.

6. Pełnomocnik wyznaczony z urzędu w postępowaniu o wznowienie postępowania powinien sporządzić wniosek o wznowienie postępowania albo poinformować sąd, że nie stwierdził podstaw do złożenia wniosku o wznowienie postępowania.

7. Udział pełnomocnika w postępowaniu nie wyłącza osobistego działania w nim pokrzywdzonego i oskarżyciela posiłkowego.

8. W kwestiach dotyczących pełnomocnika, a nieunormowanych przez przepisy kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia, stosuje się odpowiednio przepisy obowiązujące w postępowaniu cywilnym.

W razie śmierci oskarżyciela posiłkowego ubocznego osoby najbliższe mogą wstąpić do postępowania w każdym jego stadium (art. 31 § 2 k.p.w.). W razie śmierci oskarżyciela posiłkowego konkurencyjnego lub subsydiarnego, sąd zawie-

sza postępowanie, a osoby najbliższe (wyżej wskazano już, kto jest osobą najbliższą) mogą wstąpić w prawa zmarłego w terminie zawitym (a więc przywracalnym) miesiąca od dnia śmierci oskarżyciela posiłkowego. Jeżeli z prawa tego nie skorzystają, to sąd umarza postępowanie (art. 31 § 1 k.p.w.). Umorzenie postępowania jest bezprzedmiotowe, jeżeli wniosek o ukaranie został złożony przez dwóch lub więcej oskarżycieli posiłkowych. Wstąpienie w prawa zmarłego jednej z uprawnionych osób powoduje, że pozostałe osoby przestają być osobami uprawnionymi.

Jeżeli w sprawie, w której wniosek o ukaranie złożył oskarżyciel publiczny lub oskarżyciel posiłkowy subsydiarny, pokrzywdzony nie złoży oświadczenia, że będzie działał obok tego oskarżyciela jako oskarżyciel posiłkowy (uboczny), to pozbawia się możliwości działania jako strona w charakterze oskarżyciela posiłkowego. Nie będąc stroną nie będzie mógł realizować uprawnień, które w postępowaniu w sprawach o wykroczenia przysługują stronie. W szczególności nie będzie mógł zgłaszać sprzeciwu wobec wniosku o skazanie obwinionego w określony sposób bez przeprowadzania rozprawy (art. 63 i 64 k.p.w.), lub bez przeprowadzania postępowania dowodowego (art. 73 k.p.w.), wnieść apelacji od wyroku (art. 103 § 2 k.p.w.), sprzeciwu od nakazu karnego, wniosku o wznowienie postępowania (art. 542 § 1 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.p.w.).

Na postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania zażalenie przysługuje pokrzywdzonemu, jeżeli został on wskazany we wniosku o ukaranie (jako ujawniony pokrzywdzony) albo sam wniósł wniosek o ukaranie (art. 59 § 2 k.p.w.).

Jak już wskazano wyżej, pokrzywdzony na równi z oskarżycielem posiłkowym może korzystać z pomocy jednego pełnomocnika (art. 30 § 1 k.p.w.).

Oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny oraz subsydiarny ponosi koszty postępowania w razie uniewinnienia obwinionego lub umorzenia postępowania, chyba że postępowanie zostało umorzone z uwagi na niewstąpienie osoby najbliższej w prawa zmarłego oskarżyciela posiłkowego (art. 118 § 2 k.p.w.). Sąd może zwolnić oskarżyciela posiłkowego w całości lub w części od zapłaty na rzecz Skarbu Państwa kosztów sądowych, jeżeli istnieją podstawy do uznania, że uiszczenie ich byłoby dla niego zbyt uciążliwe ze względu na sytuację rodzinną, majątkową i wysokość dochodów, jak również wtedy, gdy przemawiają za tym względy słuszności (art. 624 § 1 k.p.k. w zw. z art. 119 k.p.w.).

W razie nieuwzględnienia środka odwoławczego (apelacji lub zażalenia) wniesionego wyłącznie przez oskarżyciela posiłkowego, ponosi on koszty postępowania odwoławczego na ogólnych zasadach.

Jeżeli w sprawie o wykroczenie ścigane na żądanie pokrzywdzonego wniosek o ukaranie wniesie podmiot niebędący w tej sprawie pokrzywdzonym ani organem uprawnionym do występowania w tej sprawie w charakterze oskarżyciela publicznego, to prezes sądu odmówi wszczęcia postępowania (art. 5 § 1 pkt 9 k.p.w.). Tak też się stanie w sprawach o inne wykroczenia, jeżeli wniosek o ukaranie wniesie organ nieuprawniony do występowania w danej sprawie w charakterze oskarżyciela publicznego, albo wniesie go pokrzywdzony przed upływem miesiąca od powia-

domienia o wykroczeniu organu uprawnionego do występowania w danej sprawie w charakterze oskarżyciela publicznego, chyba że otrzyma wcześniej od tego organu zawiadomienie, że czynności wyjaśniające nie dostarczyły podstaw do wniesienia wniosku o ukaranie. W aktualnym bowiem stanie prawnym w zakresie wnoszenia wniosków o ukaranie nie obowiązuje zasada *actio popularis*. Zgodnie z art. 57 § 1 k.p.w. podstawę do wszczęcia postępowania stanowi wniosek o ukaranie złożony przez organ uprawniony do występowania w charakterze oskarżyciela publicznego w danej sprawie, a w wypadkach określonych w art. 27 § 1 i 2 k.p.w. także wniosek złożony przez pokrzywdzonego. Chodzi o omówione wyżej wypadki, gdy pokrzywdzony może działać jako oskarżyciel posiłkowy konkurencyjny lub subsydiarny.

W postępowaniu przed sądem wojskowym pokrzywdzony może korzystać z praw oskarżyciela posiłkowego wyłącznie wówczas, gdy działa jako oskarżyciel posiłkowy uboczny lub subsydiarny. W sprawach o wykroczenia ścigane na żądanie pokrzywdzonego nie może więc samodzielnie złożyć wniosku o ukaranie (art. 88 k.p.w.).